

onvermijdelijk dat een bepaalde vorm van (gezags)rhetoriek tot stand komt. Wat dit alles samen oplevert is, volgens Hunter, die merkwaardige synthese die kenmerkend zal zijn voor de moderne wetenschap. Aan de ene kant, een sterke nadruk op empirie, aan de andere kant, een even sterke nadruk op theorie, schijnbaar waarde vrij, maar wel degelijk afgestemd op de (impliciete) metafysische veronderstellingen van de bredere cultuur.

Algemeen mag gesteld worden dat de kwaliteit van de diverse bijdragen, waarvan ik er een paar heb toegelicht, bijzonder hoog is en dat er zowel voor de (wetenschaps)filosoof, de (wetenschaps)socioloog en de (wetenschaps)historicus heel wat te rapen valt.

Jean Paul VAN BENDEGEM

### DUIITS IDEALISME

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Filosofische brieven over dogmatisme en criticisme* (ingeleid, vertaald en geannoteerd door Antoon Braeckman), Kampen. Kok Agora & Kapellen, Pelckmans, 1992, 160 blz., 550 Bfr., ISBN 90 2891 713 6

Dit is een vroege tekst van Schelling (1775-1854), een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het Duitse idealisme (naast Hegel en Fichte), en tegelijk de eerste die in het Nederlands is vertaald. Het blijft verwonderen dat de grote Duitse filosofie van Kant tot Hegel lange tijd onvertaald is gebleven. Tot vijftien jaar geleden kon men tevergeefs een vertaling van Kant, Schelling, Fichte of Hegel zoeken. Daar is nu druppelsgewijs verandering in gekomen. Twee uitgeverij hebben het leeuwenaandeel in deze omzettingen : zowel Boom als Kok-Agora hebben kleinere teksten of tekstfragmenten van Kant en Hegel op de markt gebracht. Nu is er deze Schelling-tekst, maar Fichte blijft nog steeds afwezig. Vertalen en annoteren (het ene brengt het andere met zich mee) zijn een taak voor specialisten. Zo iemand is Antoon Braeckman, docent aan de Leuvense universiteit, die enkele jaren geleden op Schelling is gepromoveerd. Zoals Fichte en Hegel is Schelling geen gemakkelijk denker; hij vraagt van zijn lezer een vrij grote inspanning. Het is daarom begrijpelijk dat Braeckman voor deze eerste vertaling een vroeg werk heeft verkozen boven de (in filosofenkringen) meerbekende *System der transzendentalen Idealismus* of *Über das Wesen der menschlichen Freiheit*. Schellings *Filosofische brieven* zijn geschreven (1795) op het ogenblik dat hij met zijn leraren wou afrekenen en zijn eigen weg wil gaan. We vinden hier het enthousiasme van het Duitse idealisme *in statu nascendi*. Voor Braeckman geven deze *Brieven* een uitstekende illustratie van een nieuwe stijl met de erbij passende wervende ideeën en verwachtingen, "ze gunnen ons een interessante kijk op Schellings eigenzinnige interpretatie van Kant en Fichte, ze grijpen vooruit op tal van thema's uit wat eerst het romantische en later het klassieke idealisme zal worden, en ze vertolken een denkstijl die we omstreeks die zelfde tijd terugvinden bij Schiller, Hölderlin en Hegel" (blz. 9).

Brieven aan een fictieve persoon zijn in de literair-filosofische wereld bijzonder oud; reeds de antieken beoefenen dit genre dat de auteur de gelegenheid van het vrije, vaak polemiserende schrijven biedt zonder aan de eisen van het systematische verhoog te moeten voldoen. Ze vormen de schriftelijke pendant van de platonische dialogen of gesprekken, en zijn de voorlopers van het eigenlijke essay. Schelling bundelt hier tien brieven waarin hij wil ingaan tegen de toenemende (eezijdige) dogmatisering van Kants kritische filosofie. Hij wil het dogmatisme en het criticisme als twee onderscheiden, maar gelijkwaardige systemen en wegen voor een zelfde probleem zien, namelijk het Absolute als object en als subject : als *vrijheid* denken. Zoals in de *Zesde brief* staat : "beide systemen hebben hetzelfde probleem en dit probleem kan absoluut niet theoretisch, maar enkel *praktisch* : door vrijheid, worden opgelost. (...) Welke van beide oplossingen wij kiezen hangt af van de vrijheid van geest die we verworven hebben. We moeten diegene *zijn*, voor wie we ons theoretisch willen laten doorgaan; dat we echter zo zijn, daarvan kan niets ons overtuigen tenzij ons *streven* om zo te worden. Dit streven maakt ons weten voor onszelf werkelijk; daardoor wordt *dit weten* een zuiver product van onze vrijheid. We moeten onszelf opgewerkt hebben tot het punt van waaruit we willen vertrekken : zich tot dat punt '*omhoogdenken*' kan een mens niet, evenmin als hij zich door anderen tot dat niveau kan laten denken" (blz. 103-104). De zaak is dus dat het voor de mens theoretisch niet mogelijk blijkt te zijn de raadselachtigheid van het Absolute op te heffen, maar dat de oplossing praktisch is. Hier onderscheiden het criticisme en het dogmatisme zich wel, en dan nog naar drie criteria : oorsprong, morele finaliteit en waarheid. De kern van Schellings argumentatie vat inleider en vertaler Braeckman als volgt samen : "Dat een systeem dat het Absolute denkt als object en aanstuurt op de eenwording met dit object, andere morele implicaties heeft dan een systeem dat het Absolute denkt als subject, spreekt voor zich. In het eerste geval komt het erop aan dat het eindige subject zichzelf gradueel tenietdoet om zich te kunnen vereenzelvigen met een absolute, objectieve macht; in het tweede geval komt het erop aan dat het eindige subject zijn eigen vrijheid, zijn eigen macht gradueel uitbreidt om via een oneindige progressus absoluut vrij, absoluut subject te worden. In het dogmatisme ligt de morele finaliteit in de destructie van de subjectiviteit door absolute onderwerping; in het criticisme bestaat de morele finaliteit in de destructie van de objectiviteit door absolute vrijheid. In die zin lopen beide systemen uit op de opheffing van de tegenstelling tussen subject en object — op absolute identiteit. Met dit verschil dat het criticisme resulteert in de identiteit van een absoluut *subject*, terwijl het dogmatisme resulteert in de identiteit van een absoluut *object*" (blz. 64). Het criticisme wordt dogmatisme wanneer het zijn taak als gerealiseerd beschouwt; ziet het zijn opdracht als een oneindige opgave dan verwerkelijkt het de gedachte van het voortdurend verwerven van de absolute vrijheid. Dit is een oorspronkelijke existentieel-praktische keuze, waarvan de geldigheid en waarheid alleen in de praktische leefbaarheid ervan kan worden aangetroffen. Over deze gewonnen vrijheid van de praktische rede die zich niet langer door het speculatieve gebonden weet, schrijft deze jonge (en wat overmoedige ?) Schelling op het einde van zijn tiende brief geëxalteerde woorden. Hij is vol blijdschap dat hij eindelijk aan de tweesprong van de onvermijdelijke scheiding staat : "blij dat we het geheim van onze geest doorgond hebben waardoor de rechtvaardige *vanzelf* vrij wordt, terwijl de onrechtvaardige *vanzelf* voor de gerechtigheid beeft die hij in zichzelf niet vond en precies

daarom in een andere wereld : in de handen van een straffende rechter moest geven. Nooit zal de wijze in de toekomst nog zijn toevlucht nemen tot mysteriën om zijn principes voor profane ogen te verbergen. Het is een misdaad tegen de mensheid principes te verbergen die algemeen mededeelbaar zijn. Toch heeft de natuur zelf grenzen aan die mededeelbaarheid gesteld : zij heeft — voor *zij die het waard zijn* - een filosofie voorbehouden die *uit zichzelf esoterisch* wordt, omdat ze niet *aangeleerd*, niet nagepraat, niet nagehuicheld, en ook niet door geheime vijanden en spionnen nagezegd kan worden : een symbool voor de bond van vrije geesten waarin zij zich allemaal herkennen, een symbool dat ze niet moeten verbergen, en dat toch enkel voor hen begrijpelijk en voor de anderen een eeuwig raadsel zal blijven" (blz. 146-147).

Schellings jeugdtekst is geen eenvoudig wijsgerig geschrift, maar niettemin een uitdagend en polemisch werkstuk dat hij met veel enthousiasme heeft geschreven (ook in de Nederlandse vertaling is de geest van dit enthousiasme bewaard gebleven), waarmee hij de lezer uitnodigt om zich in het haast intellectueel-acrobatische avontuur van het Duitse idealisme te verdiepen.

Jacques DE VISSCHER

#### OVER UNIVERSALISME, RELATIVISME EN PLURALISME...

Henk Procee, *Over de grenzen van culturen — Voorbij universalisme en relativisme*, Meppel-Amsterdam. Boom & Deurne, Denis, 1991, 220 blz., 600 Bfr. ISBN 90 6009 272 4

In progressieve intellectuele milieus wordt heden veelal geopperd dat het debat over culturele identiteit, racisme en etnische verschillen, in verkeerde termen wordt gevoerd. Maar volgens de Nederlandse filosoof Henk Procee zitten we met z'n allen verankerd in één van de twee traditionele ideeënstelsels die deze discussie (en dus onze terminologie) beïnvloeden. In *Over de grenzen van culturen* poogt Procee een alternatief aan te reiken waardoor we de kans krijgen de juiste termen te onderscheiden en de tekortkomingen van de twee overheersende opinies te overstijgen.

Volgens deze filosoof liggen twee traditionele ideeënstelsels of impliciete vooronderstellingen aan de basis van de diverse interpretaties met betrekking tot de etnisch-culturele verscheidenheid. Deze twee zijn het universalisme, of het ideeënstelsel van de eenheid, en het relativisme, de ode aan de verscheidenheid. In zijn studie vraagt de auteur zich af wat de impact is van deze twee stelsels op de interpretaties en opvattingen in verband met de culturele diversiteit en wat de gevolgen zijn voor de analyse van de interculturele relaties in de politieke besluitvorming. De opzet van Procee is niet gering, want hij wil een derde mogelijkheid introduceren : het pluralisme dat de twee andere stelsels zou overstijgen en een waardevol alternatief zou bieden.